

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

”Metsään vietäväksi ja roviolla poltettavaksi”

Kirjoittanut Riikka Miettinen
Julkaistu 2009-06-24 08:06:27

ITSEMURHAN KÄSITTELY LOUNAIS-SUOMEN MAASEUDUN KÄRÄJILLÄ 1600-LUVULLA

Paukion kruununtilan isäntä ja postitalonpoika Erkki Mikonpoika hirttäytyi tallinsa luo 19.3.1697. Edellisyksy ja talvi olivat olleet perheelliselle talonisännälle vaikeita; suurten kuolonvuosien kadot vaikeuttivat toimeentuloa ja Huittisissa riehuvat taudit tappoivat talon asukkaita ja sukulaisia. Erkki oli jo pitkään puhunut läheisilleen ja kirkkoherrallekin kuolemanhaluistaan ja yrittänyt useita kertoja riistää henkensä. Hän sai tilaisuuden toteuttaa suunnitelmansa pihan väen ollessa kuulemassa perjantaisaamaa Vampulan kappelilla. Erkin kymmenvuotias poika Heikki teki kotiin palattuaan järkyttävän löydön. Poika kirehti leikkaamaan köyden poikki, mutta Erkki oli jo menehtynyt. Kuollessaan omakätisesti Erkki Mikonpoika oli syyllistynyt paitsi vakavaan, Jumalan tahtoa vastaan sotivaan syntiin myös törkeänä pidettyyn rikokseen, joka vaati ylimääräisten käräjien järjestämisestä. Itsensä surmanneen sielun katsottiin joutuvan väistämättä kadotukseen, mutta myös kuollutta ruumista tuli rangaista. Pitkällisen tutkinnan päätteeksi Erkki tuomittiin Huittisten välikäräjillä 27.3.1697 metsään vietäväksi ja roviolla poltettavaksi.^[1]

Huittisten välikäräjillä vuonna 1697 käsitelty tapaus ei suinkaan ollut ainoa laatuaan. Länsi-Suomen tuomiokirjakortiston perusteella nykyisen Lounais-Suomen maaseudun alioikeuksissa langetettiin vuosina 1620–1700 ainakin 11 ihmiselle itsemurhatuomio.^[2] Itsemurhatuomioita annettiin siis suhteellisen harvoin käräjillä. Silti tapausten vertailu antaa mahdollisuuden tehdä yleistyksiä itsemurhan oikeuskäsittelystä ja tuomioon vaikuttaneista tekijöistä. Lounais-Suomen itsemurhatuomioon johtaneiden tapausten suhteuttaminen toisiinsa tuo esille tiettyjä säännönmukaisuuksia ja toistuvuuksia; lisäksi tapausten vertailu muihin Ruotsin valtakunnan tapauksiin ja niistä tehtyihin tutkimustuloksiin mahdollistaa yleisempien päätelmien tekemisen. Tuomiokirjojen kertomukset antavat kuvan pitkällisistä käsittelyistä, joissa kuultiin lukuisia todistajia ja vaadittiin lautamiehistöä ja tuomarilta suurta harkintaa. Rikoksen tutkinta, tuomion langettaminen ja rangaistusmuodon määrittely oli monimutkainen prosessi, johon sekä kulttuuriset, moraalisteologiset ja juridiset käsitykset ja käytännöt että vainajan tausta ja mielenterveys vaikuttivat.^[3]

Kansainvälinen itsemurhien historiaan liittyvä tutkimus on keskittynyt erityisesti lainsäädännön ja kirkon suhtautumisen tutkimiseen sekä asenteiden ja itsemurhien määrässä tapahtuneiden muutosten ja niiden syiden tarkasteluun. Asteiden lieventymistä ja Länsi-Euroopan itsemurhien määrän kasvua uuden ajan kuluessa on tulkittu modernisaatioprosessin kautta. Itsemurhien määrän nousua on selitetty erityisesti yhteiskunnan individualisointikehityksellä ja Émile Durkheimin itsemurhateorialla, jonka mukaan yhteisön itsemurha-aste kasvaa sosiaalisen integraation heiketessä ja yhteisöjen kiinteyden ja aktiivisuuden vähentyessä. Yleisimpien käsitysten mukaan itsemurha oli harvinainen teko esimodernilla ajalla; itsemurhien lisääntymisen on tulkittu alkaneen uuden ajan alussa, jolloin tietyt kulttuuriset, taloudelliset, uskonnolliset ja yhteiskunnalliset muutokset loivat pohjan modernin, maallistuneen ja individualistisen yhteiskunnan synnylle. Itsemurha-asteen muutoksiin keskittyvissä tutkimuksissa on kuitenkin tavallisesti jätetty huomiotta kuolemansyiden tilastointiin ja oikeuskäsittelyn tuomioihin keskeisesti vaikuttaneet kulttuurisidonnaiset tekijät.^[4] Itsemurhien tunnistamis- ja luokittelukäytännöt sekä käsitykset mielenterveyden sisällöstä ja roolista itsemurhan aiheuttajana ovat vaihdelleet vuosisatojen kuluessa, jolloin kuolinsyytilastojen ja viranomaisten asiakirjojen käyttö itsemurhien historian tutkimuksessa saattaa vääristää kuvaa ilmiön yleistymisestä.^[5]

Tässä artikkelissa tarkastelen itsemurhan oikeuskäsittelyä ja erityisesti vaikeuksia, joita tämänkaltaisen kuolemantapauksen luokittelu ja tutkinta nykyisen Lounais-Suomen maaseudun alioikeuksissa aiheutti. Maanlain itsemurhaa käsittelevän kohdan soveltaminen käytäntöön ei ollut niin yksinkertaista kuin monien muiden rikosten kohdalla. Lisäksi pohdin itsemurhaajan ruumiin rankaisemisen välttämättömyyttä. Miksi kruunu piti tärkeänä enemmänkin uskonnolliselta rikkomukselta vaikuttavan teon rankaisemista?^[6]

Itsemurha Kristoferin maanlaissa

Itsensä summaaminen oli säädetty rikokseksi Ruotsin valtakunnassa vuosina 1442–1734 voimassa olleessa Kristoferin maanlaissa. Tätä ennen alueen laeissa ei ollut mainintoja itsemurhasta. Maanlain törkeitten asiain kaaren neljännen luvun mukaan kaikki itsensä millä tahansa tapaa surmanneet tuli viedä metsään ja polttaa. Mielenvikaisiksi katsotut tuli haudata maahan kirkkomaan ulkopuolelle. Kuolemantapauksen ilmetessä oli pikimmiten kutsuttava koolle käräjät, joissa lautamiesten tuli tutkia asia ja kihlakunnantuomarin julistaa tuomio.^[7] Abraham Kollanius suomensi kyseisen lainkohdan 1640-luvulla seuraavasti:

Jos jocun ihminen ihdhensä surma.

Taita nijn pahoin tapahtua, että jocu ihminen ihdhensä surma millä muotoa ikänänsä se tapahtua teadhais: Nijn pitää se mehdhähän wietämän, ja hengisä poldettaman. Mutoin jos se on caickille tiettäwä, että hän nijn taedhottomaxi tuli, ettei hän yhtäkään tapaturma wältä tiennyt, nijn mahdetaan hän maahan ulwos Kircoaedhafta caewetta: Ja cosca sencaldainen wahingo tapahtu, nijn pitää Kihlacunnan wanhimman cohta Sanoma cadhican ylös pyäldämän, ja Kihlacunnan Käräjän cocohon cuhdhuman. Kihlacunnan Lautamiesten tule sen asian tutkia, ja Kihlacunnan wanhimman duomion sen päälle anda. Sen cuollen perilliset ottacaat hänen calunsa.^[8]

Kaikkia itsensä surmanneiksi katsottuja tuli siis rangaista. Itsemurhaajan rangaistuksena toimi tavallisesta poikkeava hautaustapa, joka erosi julkisesta ja kunniallisesta kaavan mukaan suoritetusta kristillisestä hautauksesta kirkkorakennuksen sisään tai kirkkomaalle. Samaan tapaan myös kirkko oli kieltänyt pyhän hautauksen ja hautausmaan itsensä surmanneilta.^[9] Maanlaissa mainitaan kuitenkin vain tuomittujen hautauspaikat ja jätetään erikseen toteamatta rangaistusten toimeenpanijat. Ilmeisesti maanlaki jätti asian mielenvikaisien itsemurhaajien tapauksessa kirkon lainsäädännön alaiseksi, kun taas järjissään itsensä surmanneiden ruumiiden metsään viemisen ja roviolla polttamisen toteuttajana pidettiin pyöveliä, joka muutoinkin vastasi julkisista ja häpäisevistä ruumiinrangaistuksista. Itsemurhaajan ruumiista ei saanut käsitellä samaan tapaan tai samalla kunnioituksella kuin luonnollisesti kuolleiden ruumiita. Periaatteessa ruumis tuli jättää koskemattomana löytöpaikalleen odottamaan viranomaisia tai pyöveliä.^[10]

Lukuun ottamatta niin vainajalle kuin tämän läheisille häpeää tuottavaa ruumiinkäsittelyä ja hautausta laissa ei kuitenkaan rangaista vainajan läheisiä erikseen. Itsemurhaa käsittelevän luvun lopussa määritellään selkeästi kuolleen perillisten oikeus vainajan omaisuuteen. Toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa, joissa kruunu tai alueen hallitsija takavarikoi itsemurhaajan omaisuuden, Ruotsissa rikollinen kuolintapa ei

estänyt läheisten perimysoikeutta.^[11]

Maanlain itsemurhapykälässä määritellään myös, miten tapaus tulisi käsitellä oikeudessa. Käräjäkaaren oikeudenhoitoa ja oikeuskäsittelyä säätelevät kohdat sekä lakikirjan johdannoksi painetut Olaus Petrin kokoamat Tuomarinohjeet koskivat myös itsemurhan oikeudenkäyntiä. Ne määrittivät muun muassa kantajan ja vastaajan asemaa sekä korostavat todistajanlausuntojen ja todisteiden sekä totuuden selvittämisen merkitystä tutkinnan ja tuomitsemisen kannalta. Monimutkaisemman asiasta tietenkin teki se, että syytettynä ja epäiltynä on jo menehtynyt vainaja, joka ei voinut vastata syytteeseen tai hänestä esitettyihin väitteisiin. Kihlakunnantuomarin tai hänen sijaisensa oli lain mukaan oltava läsnä jokaisilla käräjillä, myös ylimääräisillä eli välikäräjillä. Tuomarin vastuulla oli kuuluttaa käräjien järjestämispäivä, jotta asianomaiset ja paikalliset tiesivät tulla käräjille. Varsinaisen asianomistajan tai kantajan puuttuessa tapaukset esitteli ja syyttäjänä toimi yleensä pitäjän nimismies. Muiden rikosten tapaan tapahtuma vaati lautakunnan tutkinnan, joka perustui pääosassa todistajien kuulemiseen. Paikallisista talonpojista koostuva lautamiehistö teki päätöksen syyllisyydestä; tuomari puolestaan johti käsittelyä ja tulkitsi lakikirjaa, jonka perusteella hän julisti syylliselle tuomion ja rangaistuksen.^[12]

Lounais-Suomen alioikeuksissa käsitellyt tapaukset osoittavat, että ilmi tulleet itsemurhat käsiteltiin maanlakia noudattaen. Sekä itsemurhapykälää että maanlain käräjäkaarta ja Olaus Petrin tuomarinohjeita käytettiin keskeisinä oikeusprosessia ohjaavina periaatteina. Kuolintapaus käsiteltiin mahdollisimman pian joko erikseen kokoon kutsutuilla ylimääräisillä käräjillä tai seuraavilla lakimääräisillä käräjillä. Kuolemantapausten käsittely ja itsemurhan tuomitseminen vaati kuitenkin syytetyn ruumiin; ruumiin puuttuessa siihen kohdistetun rangaistuksen langettaminen olisi ollut turhaa. Toisinaan esimerkiksi joken hypänneen ruumiin löytäminen kesti aikaa ja käräjät järjestettiin vasta syytetyn löydyttyä. Olennaista oli myös, että ruumis oli selvästi tunnistettu. Itse ruumista ei kuitenkaan tuotu käräjille; oikeus luotti tässäkin suhteessa ruumiin löytäneiden tai sitä tutkimassa käyneiden viranomaisten tai lautamiesten suullisiin lausuntoihin. Myöskään muita fyysisiä todistusaineistoa, kuten esimerkiksi itsemurhan tekovälineitä, ei tuotu käsittelyyn. Lautakunnan oli turvaututtava pääosin immateriaaliseen todistusaineistoon eli paikalle saapuneiden todistajien kertomuksiin. Tulkintojaan kertomassa oli tavallisesti omaisia ja useampia paikallisia vainajan tunteneita tai muita kuolinhetkellä läsnä olleita. Myös kirkkoherrat olivat usein paikalla kertomassa vainajan maineesta, elämäntavoista ja kristillisyydestä.^[13]

Itsemurhan luokittelun vaikeus

Kaikki epäselvät ja hämähämät olosuhteissa sattuneet kuolemantapaukset pyrittiin tutkimaan oikeudessa. Kun epäilyttävissä olosuhteissa menehtynyt ruumis löydettiin ja tapaus vietiin käräjille, oikeuden tuli ensinnäkin selvittää kuolemaan johtaneiden tapahtumien kulku. Näin voitiin luokitella kuolema itsemurhaksi, murhaksi tai onnettomuudeksi. Kun kuolintapa tai kuolinhetken tapahtumat olivat epäselviä, itsemurhan tunnistaminen vaikeutui. Oikeuskäsittelyssä erityisesti onnettomuuksien ja itse aiheutettujen kuolemien erottaminen sekä selvän kuolintavan määrittely tuotti lääkärin puuttuessa ongelmia. Mikäli silminnäkijälausuntoja ei annettu, oikeudella oli hankaluuksia erityisesti hukkumis- ja hukuttautumistapauksien tutkimisessa. Silminnäkijöiden puuttuessa esimerkiksi hypääminen saatettiin tulkita tippumiseksi ja hukuttautuminen hukkumiseksi. Myös vainajan omaiset saattoivat naamioida itsemurhan onnettomuudeksi tai katoamiseksi välttääkseen häpäisevän tuomion langettamisen.^[14]

Todennäköisesti suuri osa epäselvistä itsemurhista määriteltiin käräjillä onnettomuuksiksi, sillä esimerkiksi Tuomarinohjeet korostivat, että oli tärkeää vapauttaa epäilty tapauksissa, joissa täyttä todistusta tai varmuutta ei saatu. Ellei raskauttavia murhaa, tappoon tai itsemurhaan viittaavia tekijöitä löydetty, tuomarin tuli julistaa tapaus onnettomuudeksi. Tuomarinohjeiden mukaan syytetyn vapauttaminen oli erittäin tärkeää etenkin kunniaa ja mainetta vahingoittavissa tapauksissa.^[15]

Kun alioikeuden käsittelyssä oli kuolemantapauksia, joissa silminnäkijälausunnon voitiin varamistaa tekijän selvästi aiheuttaneen henkensä menetyksen, lautakunnan tutkinta ja syyllisyyden toteaminen näyttää olleen suhteellisen mutkatonta. Esimerkiksi joken virtaan heittäytyneen piika Riitta Sipintytären syyllistyminen itsemurhaan ei herättänyt epäilyksiä Kokemäen välikäräjien tutkinnassa 19.5.1647, kun kaksi todistajaa pystyi tarkkaan kertomaan kuolinhetken tapahtumista.^[16] Myös Kokemäen kesäkäräjillä 16.7.1675 tuomittiin varkaudesta syytetty ja vangittu sotilas Jaakko Klemetinpoika, kun hän oli silminnäkijöiden mukaan hypännyt vapaaehtoisesti Kokemäenjokeen eikä ollut antanut kenenkään auttaa itseään virrasta ylös.^[17] Kuoleman luokittelu itsemurhaksi oli selvä myös hukuttautuneen huittislaisen talonpojan Yrjö Juhanpojan tapauksessa. Hänen renkinsä todisti 31.5. ja 1.-3.6.1689 pidetyillä Huittisten kesäkäräjillä nähneensä Yrjön juoksevan jokeen.^[18] Hukkumisen mahdollisuus voitiin siis sulkea pois varmimmin silminnäkijöiden todistusten avulla.

Murhaepäilyyn kumoaminen epäselvissä kuolintapauksissa edellytti silminnäkijöiden puuttuessa pitkällisen ja tarkan tutkimuksen. Esimerkiksi Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjillä 12.–13.3.1700 käsitelty sotilas Erkki Ollin kuoleman luokittelu itsemurhaksi vaati perinpohjaisen tutkinnan, kun ruumiin löytänyt Matti Jaakonpoika halusi hävittää epäilykset osallisuudestaan Erkin kuolemaan. Matti oli löytänyt Erkin makaamasta verisenä mökissä, mutta kiisti koskeneensa mihinkään huoneessa. Useita todistajanlausuntoja kuultuaan oikeus katsoi Erkin sumanneen itsensä miekalla. Matti Jaakonpoika voitiin julistaa täysin syyttömäksi, koska Erkin tulkittiin olleen kuolinhetkellä yksinään; lisäksi Erkillä ei ollut riitoja tai erimielisyyksiä kenenkään kanssa, eikä paikalta ollut kuulunut huutoa. Todistajien mukaan Erkki oli syönyt huonosti edellispäivinä ja surrut alkanutta sotaa. Veronkantokirjuri Kustaa Wehsell, siltavouti Antti Matinpöika ja postitalonpoika Simo Martinpoika olivat käyneet päivän itsemurhan jälkeen tutkimassa Erkin ruumista, josta löytyi merkkejä mahdollisista itse aiheutetuista haavoista. Verta oli nähty jo kuolemaa edeltävänä päivänä paitsi miehen sängyn oljilla myös tämän paidassa.^[19] Erkki Ollin tapauksessa siis kuolintavan lisäksi myös nuorukaisen puheet ja käyttäytyminen ja aiemmat itsensä vahingoittamisyritykset tulkittiin itsemurhan merkeiksi.

Myös selvästi väkivaltaiset kuolintavat viittasivat itsemurhan mahdollisuuteen. Hirttäytymisen tai kuristautumisen tapauksessa pidettiin ilmeisesti itsestään selvänä, että itsemurhan todennäköisyys oli suuri. Niinpä myös hirttäytyneenä löydetyn Erkki Mikonpoika Paukkon tulkittiin jo heti ruumiin löytöhetkestä lähtien sumanneen itsensä. Huittisten välikäräjillä vuonna 1697 esille tulleet seikat, kuten Erkin itsemurhayritykset sekä toivottomat puheet ja haaveilut kuolemasta vain vahvistivat syyllisyyden.^[20] Myös syyntiellä elänyt vanha ja mieleltään heikoksi katsottu leski Riitta Hannuntytär, joka löydettiin sukkanauhaansa hirttäytyneenä, luokiteltiin Loimijoen kesäkäräjillä 7.–8.5.1700 vaikeuksista itsemurhaajaksi.^[21] Euran välikäräjillä 19.7.1682 käsitelty sokeutuneen Mikko Jaakonpojan kuolema oli helppo luokitella itsemurhaksi, sillä hänen perheensä oli löytänyt hänet vielä elossa makaamasta verisenä talonsa pihalla. Mikko ehti vielä katua syntejään, mutta kuoli nopeasti kurkkuun keritsimillä raatelemansa haavan takia.^[22]

Monet 1600-luvulla itsemurhiksi luokitelluista tapauksista eivät kuitenkaan nykytutkimuksen mukaan olisi itsemurhia; toisinaan itsemurhasta tuomittiin myös tapauksissa, joissa epäilty aiheutti ilmeisen tahattomasti oman kuolemansa. Tulkintaongelmat johtuivat maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen luvun itsemurhamääritelmän väljyydestä. Kun laissa kirjataan, että itsemurhasta voitiin tuomita hengenmenetyksensä itse aiheuttaneet kuolintavasta riippumatta, kirjaimellisesti tulkittuna tuomio voitiin antaa esimerkiksi alkoholimyrkytykseen kuolleille, kaikille päihtyneinä menehtyneille ja mielenvikaisuuden tilassa kuolleille. Mielenvikaisen osalta laissa puhutaan, että hautaus kirkkomaan ulkopuolelle kosketti sellaisia itse aiheutettuja kuolemantapauksia, joissa vainaja ei kirjaimellisesti osannut varoa tapatumia tai vaaroja. Maanlain perusteella siis kuka tahansa lain hulluismääritelmän täyttänyt ja jollain tapaa itse aiheutetun onnettomuuden tuloksena kuollut voitiin luokitella itsemurhaajaksi. Tuomarin ja lautakunnan tulkintoista riippuen esimerkiksi sillalta veteen horjahtanut tai jäihin tippunut mielenvikainen tai juopunut saattoi syyllistyä itsemurhaan.^[23]

Maanlain kirjaimellisen tulkinnan pohjalta esimerkiksi alkoholin vaikutuksessa kuolleita voitiin tuomita itsemurhasta. Liikaa alkoholia juonuthan kirjaimellisesti aiheutti hengenmenetyksensä. Esimerkiksi ratsumies Juha Jaakonpojalle annettiin tuomio metsään ja roviolle, kun hän oli eräissä häissä juonut itsensä kuoliaaksi paloviinalla. Taivassalon välikäräjillä 27.11.1676 tuli ilmi, että kyseessä oli humalapäissään tehty vedonlyönti

erään toisen sotilaan kanssa. He olivat sopineet, että mikäli Juha pystyy juomaan kokonaisen tuopillisen paloviinaa, toinen maksaa viinan. Mikäli Juha ei pystyisi juomaan sitä, hänen tulisi tarjota toiselle paloviinaa. Todistajat kertoivat Juha Jaakonpojan olleen aina yltiöpäinen ja uhkarohkea, ja näin ollen suostuneen vetoon. Juha teki siis tietoisin valinnan, jonka seurauksena hän kuoli.^[24]

Vaikka hämärissä tapauksissa tuli mieluummin vapauttaa epäilty kuin tuomita mahdollisesti syytön, näin ei aina tehty, mikäli todistajalausunnoissa ilmeni oikeuden mielestä jotakin itsemurhan mahdollisuuteen viittaavaa. Vaikka esimerkiksi Euran syyskäräjillä 17.–18.10.1664 käsitellyssä talonpoika Matti Yrjönpojan tapauksessa oikeus ei pystynyt pitkällisen tutkinnan ja ruumista kuvaavien tai muiden lausuntojenkaan avulla selvittämään menehtyneen kuolinsyytä tai -tapaa, hänet tuomittiin muilla perustein itsemurhasta. Ruumis oli jätetty koskemattomana löytöpaikalleen pihamaalle ja kolme luotettavaksi katsottua talonpoikaa oli käynyt tutkimaan rikospaikkaa. Miehet eivät olleet löytäneet ruumiista minkäänlaisia merkkejä kuolettavista vammoista tai myrkyistä, eikä ruumiin ympärillä näkynyt jalanjälkiä. Matti ei ollut voinut kuolla nälkäänkään, kun leski kertoi hänen syöneen edeltävinä päivinä tavalliseen tapaan. Kuolema luokiteltiin kuitenkin itsemurhaksi, sillä Matin vaimo oli saanut miehensä itse teossa kiinni aviorikoksesta erään lesken kanssa ja aikoi ilmoittaa rikoksesta sekä kirkkoherralta että käräjille. Matti oli kuitenkin sanonut aikovansa jäädä pois käräjiltä. Hänen halunsa välttää rikoksesta seuraava rangaistus ja synnin aiheuttama kirkkorangaistus ja häpeä tulkittiin selväksi itsemurhan vihjeeksi.^[25]

Myös epäselvissä olosuhteissa hukkunut ja järvestä löydyntynyt piika Riitta Heikintytär sai itsemurhatuomion, vaikkei Vehmaan välikäräjillä 11.8.1688 pystytty selvittämään tarkkaa kuolintapaa tai kuolinhetken tapahtumia. Mielenheikkoudesta kärsinyt ja surumielinen piika oli kadonnut jo heinäkuussa. Muutamaa viikkoa myöhemmin kyläläiset olivat kuitenkin huomanneet hänen ruumiinsa ajelehtivan järvellä. Kun mitään rikokseen viittaavaa ei löydetty, oikeus päätteli hänen menneen järveen vapaaehtoisesti. Riitan mielenheikkous katsottiin veteen joutumisen syyksi, jolloin kuolema voitiin luokitella sairauden välityksellä tapahtuneeksi itsemurhaksi. Vertailukohtana mainittakoon, että esimerkiksi Eurajoen välikäräjillä 17.–18.9.1683 tulkittiin melko samanlainen kuolintapaus onnettomuudeksi, kun viittauksia mielenvikaisuuteen ei löydetty. Yrjö Erkinpojan leski Riitta oli löydetty joesta hukkuneena. Riitalla ei kuitenkaan katsottu olleen mitään syytä haluta kuolemaa eikä naisen käyttäytymisessä ollut mitään normaalia poikkeavaa, joten oikeus päätteli, että hän oli saattanut hukkaa onnettomuuden johdosta, esimerkiksi tiputtuaan sillalta veteen. Niinpä Riitta voitiin haudata normaalisti seremonioiden kirkkomaahan. Vaikka molempien Riittojen tapaukset vaikuttavat samankaltaisilta, lesken tapauksessa vainajan aiempi käyttäytyminen ei antanut aihetta kyseenalaistaa onnettomuuden mahdollisuutta tai syytä epäillä, että kyseessä oli itsemurha. Piika Riitan aiemmat puheet ja surkuttelut sekä yhteisön mielipide hänestä mieleltään heikkona puolestaan johtivat siihen, että hänen kuolemansa luokiteltiin itse aiheutetuksi.^[26]

Myös kaatumatautisen kuolema voitiin luokitella itsemurhaksi, sillä kaatumatautia eli epilepsiaa sairastaneet voitiin tulkita mieleltään sairaiksi. Kohtauksen aikana sattunut kuolema voitiin tulkita sairaan mielen vallassa tapahtuneeksi; tällaisessa tilassa kaatumatautinen täytti oireineen maanlain itsemurhaluvun mielenvikaisuusmääritelmän. Eurajoella 17.–18.9.1683 pidetyillä välikäräjillä sairaskohtauksen aikana hukkuneelle Tuomas Mikonpojalle langetettiin itsemurhatuomio, jota perusteltiin hänen sairautellaan ja mielenvikaisuudellaan. Toisaalta Tuomaksen käyttäytymistä pidettiin mielenvikaisena myös kaatumatautikohtausten välillä. Onnettomuudekseen nuori mies oli ollut kohtauksen iskiessä ylittämässä siltaa ja tippunut jokeen. Hukkimisella oli myös silminnäkijä, joka kuvasi itselleen täysin tuntematonta kaatumatautikohtausta oikeudelle erittäin värikäästi.^[27]

Merkille pantavaa onkin, että kuolemantapausten luokittelu alioikeuksissa oli aina riippuvainen paikallisyhteisön ja viranomaisten tulkintaprosessista. Todistajien kuva tapahtumien kulusta oli muodostunut jo ennen oikeuskäsittelyä. Itsemurhan luokitteluprosessi alkoi heti ruumiin löydyttyä, jolloin sukulaiset, ystävät ja naapurit sekä vainajan kanssa tekemisissä olleet alkoivat pohtia kuolleen aiempaa toimintaa ja tulkita niistä itsemurhaan liittyviä ja mielenterveydestä kertovia tekijöitä. Tapauksen luokittelun kannalta kuoleman silminnäkijöiden lausunnot olivat keskeisessä asemassa. Todistajalausunnot sisälsivät enimmäkseen kuvauksia jo menneistä ja oikeuskäsittelyn ulkopuolisista tapahtumista; pääpaino oli tietenkin kuolemaa edeltävissä tapahtumissa ja syytetyn puhumisten ja tekojen tulkinnassa. Mikäli niistä löydettiin itsemurhaan viittaavia merkkejä, mahdollinen onnettomuus tai luonnollinen kuolema voitiin luokitella itsemurhaksi. Lounais-Suomen maaseudun itsemurhatuomioon johtaneet tapaukset viittaavat siihen, että tietyt väkivaltaiset kuolintavat ja erityisesti kuolemaan liittyvät puheet ja aiemmat itsemurhayritykset voitiin tulkita itsemurhan merkeiksi. Myös menehtynyttä uhannut rikostuomio ja häpäisevä kirkkorangaistus viittasi itsemurhan mahdollisuuteen. Itsemurhaksi voitiin luokitella myös viinan juomisesta aiheutunut kuolema Toisinaan myös mieleltään heikon tai muutoin mieleltään sairaaksi katsotun epäselvä kuolema tulkittiin itse aiheutetuksi kuolemaksi.^[28]

Näyttää selvältä, ettei itsemurhan luokittelun suhteen ollut muodostunut yhtenäistä käytäntöä. Lounais-Suomen alueen maaseudun tapausten vertailu paitsi keskenään myös muihin Ruotsin valtakunnan tutkittuihin oikeustapauksiin paljastaa, ettei maanlain epäselvää itsemurhalukua tulkittu samalla tapaa kaikissa tapauksissa. Silti oikeuskäsittelyissä selvästi pyrittiin lainmukaisen tuomion langettamiseen. Oikeus saattoi soveltaa lakia kirjaimellisesti, laveasti tai joustavasti, kun maanlain sisältö jätti tulkinnanvaraa niin syyllisyydestä päättävälle lautamiehille kuin tuomion ja rangaistusmuodon langettavalle tuomarille. Paikallisten ja omaisten tulkinnat kuolintapauksesta ohjasivat todistajalausuntojen kautta oikeuden päätelmiä; toisaalta myös käräjä istuvan tuomarin käsitykset itsemurhan sisällöstä vaikuttivat tuomioon.^[29]

Mielenterveyden määrittely – järjissään vai järjettömänä tehty itsemurha?

Kuolintapauksen luokittelun lisäksi toinen oikeustutkintaa vaikeuttava tekijä oli jo kuolleen henkilön mielenterveyden määrittely. Syyllisyyden selvittämisen ohella oikeuden tuli päästä todistajalausuntojen pohjalta tulokseen vainajan mielenterveydestä, joka vaikutti keskeisesti rangaistusmuodon määrittelyyn. Mielenvikaisuus tai vähämielisyys oli useissa rikoksissa rangaistuksen lieventämissperuste. Myös itsemurhaa käsittelevässä maanlain kohdassa mielisairas itsensä surmannut sai osakseen lievemmän rangaistuksen, kun vainajan ruumiin sai haudata maahan kirkkomaan ulkopuolelle. Ero mielenvikaisen ja terveen välillä oli usein vähintäänkin yhä tulkinnanvarainen kuin itsemurhan luokittelu. Mielisairaus määriteltiin yhteisön näkökulmasta. Sairas erottui yhteisöstään käytöksellään, joka poikkesi hyväksyttävistä normeista ja moraalikoodeista. Todistustaakka lankesi käytännössä omaisille ja paikallisyhteisölle; papit ja maallikot määrittelivät hulluuden, sillä lääkärien käyttö asiantuntijatodistajina alkoi vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla.^[30]

Selkeimmin mielenvikaisiksi voitiin määrittellä yhteisölle vaaralliset ja aikaisten houruiksi kutsumat henkilöt, joiden omaisten velvollisuutena oli pitää heidät vangittuna ja tehdä asiasta julkinen kuulutus. 1600-luvulla mielenhäiriöt tulkittiin kansanomaisen sairauksen etiologian mukaisesti. Tämän mukaan myös mielisairaudet saattoivat olla Jumalasta johtuvia jumalsairauksia tai ilkeiden vihamiesten aiheuttamia panentasairauksia. Hulluuteen selvästi viittaavia merkkejä olivat muun muassa motiiviton ahdistuneisuus ja synkkämielisyys sekä kaikenlainen tavallisuudesta poikkeava, esimerkiksi arvaamaton tai väkivaltainen käyttäytyminen. Kun mielenvikaisia pidettiin usein moraalisesti poikkeavina yksilöinä, moitteeton elämä ja mainetodistukset sekä kirkkoherojen lausunnot vainajan elämäntavoista ja kristillisyydestä olivat tärkeitä todistuskappaleita itsemurhakäsittelyissä. Laki ei kuitenkaan tuntenut puolihulluja tai tilapäisiä mielenhäiriöitä, joten syytetyn mielenvikaisuudesta tuli olla näyttöä pitemmällä aikavälillä.^[31]

Esimerkiksi piika Riitta Sipintytär sai Kokemäen välikäräjillä vuonna 1647 mielenvikaisen itsemurhaajan tuomion kirkkomaan ulkopuolelle, koska hän oli kaikkien todistajalausuntojen ja yleisen mielipiteen mukaan yksinkertainen ja hullu. Piian kerrottiin usein maanneen sairaana sängyssä ja kirkkuneen. Käyttäytyminen poikkesi siis selvästi normaalista.^[32] Mielenvikaisena pidettiin myös 70-vuotiaan Mikko Jaakonpojan käyttäytymistä; hän oli todistajien mukaan jo pidemmän aikaa käyttäytynyt arvaamattomasti, väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti. Mikon kerrottiin sairastuneen mieleltään samoihin aikoihin, kun hän oli sokeutunut.^[33] Myös kaatumatautinen Tuomas Mikonpoika sai lievemmän tuomion eli hautauksen kirkkomaan ulkopuolelle, kun kaatumatautikohtauksen oireet täyttivät oikeuden tulkinnan mukaan maanlain mielenvikaisuusmääritelmän.^[34]

Myös hukkuneena löydetty piika Riitta Heikintytär tuomittiin mielenheikkouden aiheuttamasta itsemurhasta Vehmaan välikäräjillä vuonna 1688, kun hän oli todistajien mukaan päästään sairas, jatkuvasti itseään surkutteleva ja mielenheikkoudestaan valittava.^[35] Huittisten kesäkäräjillä vuonna 1689 oikeus piti myös itsensä hukuttanutta Yrjö Matinpoikaa mieleltään sairaana, sillä todistajien mukaan hän kärsi raskasmielisuudesta eikä jokeen hyppäämiselle ja Yrjön synkkyydelle löydetty mitään muuta syytä tai aiheuttajaa.^[36] Syytingillä elävä noin 75-vuotias Riitta Hannuntytär oli puolestaan tullut yleisen mielipiteen mukaan mieleltään heikoksi jo parisenkymmentä vuotta aikaisemmin, jolloin kirkkohera oli auttanut häntä Jumalan sanalla ja parantanut Riitan vähäksi aikaa. Sen jälkeen mielenheikkous oli todistajien mukaan kuitenkin pahentunut. Merkille pantavaa on, että vanhuuden heikkomielisyyttä, dementiaa tai hulluutta ei erotettu toisistaan. Riitankin arvaamaton käytös – hänet oli nähty esimerkiksi juoksentelemassa metsässä – johti tuomioon hautauksesta kirkkomaan ulkopuolelle.^[37]

Mielenvikaisina tuomittujen itsemurhaajien tapauksissa mitään hulluuden mahdollisuutta kumoavaa tekijää tai muuta motiivia teolle ei löydetty. Itsemurhatapauksissa juuri tekijän oletettu intentio vaikutti suoraan tuomion rangaistusmuotoon eli ruumiin hautaustapaan. Kaikissa tapauksissa pyrittiin enemmän tai vähemmän perinpohjaisesti selvittämään itsemurhaan johtanut syy, ja mikäli sellaiseen viittaava löydettiin, itsemurha tulkittiin yleensä tahalliseksi. Käytäntö perustui osaltaan Olaus Petrin tuomarinohjeisiin, jotka määrittelivät vakaan harkinnan rikosmuodosta riippumatta raskauttavaksi asianhaaraksi. Tuomarinohjeiden mukaan tuomiossa tuli ottaa aina huomioon, missä aikomuksessa, mielessä ja tarkoituksessa rikos oli tehty. Oikeutta ohjeistettiin tarkastelemaan tekojen tahallisuutta ja tahattomuutta.^[38]

Mikäli vainajan olosuhteista ja taustasta löydettiin jokin yksittäinen, esimerkiksi surua ja murhetta aiheuttava tekijä, se voitiin tutkinnassa yhdistää itsemurhahaluuihin. Motiivin löytyminen kumosi mielenvikaisuuden mahdollisuuden, kun mieleltään sairaiden katsottiin surmanneen itsensä sairautensa välityksellä ja motiivittomina, ilman mitään järkeenkäypää syytä. Yksittäisen synn löytyminen viittasi itsemurhan tahallisuuteen ja tekijän vastuullisuuteen ja selväjärkisyyteen. Esimerkiksi aviorikosrangaistusta ja sitä seuraavaa häpeää vältellyt Matti Yrjönpoika tuomittiin metsään ja roviolle. Myös varkaustuomion saaneen Jaako Klemetinpojan tulkittiin tietoisesti ja suunnitelmallisesti hypänneen virtaan rangaistuksen ja häpeän välttämiseksi. Sotilas Erkki Olli oli puolestaan surrut vuonna 1700 alkanutta sotaa. Mielenheikkouden mahdollisuutta kyllä tutkittiin kaikissa tapauksissa, mutta viitteitä mielisairauksista ei löytynyt ja menehtyneiden motiivien katsottiin tarpeeksi kiistattomasti viittaavan selväjärkisyyteen.^[39]

Raskasmielisyys ja raskaista ajatuksista kärsiminen yhdistettiin useissa tapauksissa itsemurhien aiheuttajaksi. Esimerkiksi piika Riitta Sipintyttären, piika Riitta Heikintyttären ja talonpoika Yrjö Matinpojan kerrottiin kärsineen raskaista ja synkistä ajatuksista, joita mikään tietty rike tai synty ei ollut aiheuttanut. Vaikei pöytäkirjoissa keskustella raskasmielisuuden lääketieteellisestä sisällöstä tai puhuta sairaudesta melankoliana, raskasmielisyys voidaan yhdistää sisällöllisesti ja tunnusmerkeiltään juuri melankoliaksi, joka katsottiin jo keskiajalla yhdeksi mielenheikkouden lajiksi. Sairaus ilmeni erityisesti surumielisyytenä, masentuneisuutena ja alakulona, jonka taustalla ei ollut minkäänlaista syytä; sairastuneen vastenmielisyys elämää kohtaan oli olosuhteista ja muista tekijöistä riippumatonta. Pöytäkirjoissa tulee ilmi, että raskasmielisyys katsottiin juuri tällaiseksi motiivittomaksi synkkyudeksi, joka mielisairautena ajoi ihmisiä surmaamaan itsensä. Sisällöllisesti melankoliaa ja raskasmielisyyttä ei voida siis suoraan yhdistää nykyään masennukseksi kutsuttuun sairauteen.^[40]

Raskasmielisyyttä oli kuitenkin vaikea todistaa; hulluus ei näkynyt selvästi ulospäin. Raskasmieliset eivät erottuneet selkeästi normaaleiksi katsotuista yhteisön jäsenistä, sillä he olivat usein kunniallisia ja jumalaapelkääviä yhteisön jäseniä. Kaikki masentuneet ja surulliset eivät suinkaan olleet aikalaisten mielestä raskasmielisiä. Tiettyjen murheiden, esimerkiksi köyhtymisen tai sairastumisen, aiheuttamaa surua pidettiin ymmärrettävänä ja mieleltään terveelle ihmiselle luontaisena. Väliaikainen suru ei kuitenkaan saanut johtaa kuolemanhaluuihin; hyvän kristityn tuli kestää ja hyväksyä kaikenlaiset vastoinkäymiset ja koettelemukset osana elämää ja Jumalan säätämää järjestystä.^[41]

Syytetyn mielenterveyden määrittely tuotti hankaluuksia erityisesti Erkki Mikonpoika Paukkion tapauksessa Huittisissa vuonna 1697. Samalla käsitellyt tuo esille rajanvedon vaikeuden raskasmielisen ja mieleltään terveen ihmisen välillä; lisäksi tapaus paljastaa raskasmielisuudeksi ja epätoivoksi katsottujen henkisten tilojen sisällölliset erot. Erkin omaiset vetosivat käräjillä vahvasti miehen hulluuteen; vainajan äiti, leski ja isoisa olivat hankkineet myös suvun ulkopuolisen todistajan kertomaan miehen järjettömyydestä. Erkin synkkamielisyys oli sukulaisten mukaan alkanut jo kuukausia ennen itsemurhaa. Huittisten välikäräjien käsitely sai kuitenkin uuden käänteen, kun paikallinen nimismies todisti, kuinka Erkki oli valittanut tälle paitsi vaikeista ajoista myös syntisyydestään ja kuolemanhaluistaan. Omaistakaan eivät voineet kieltää Erkin puhuneen kuolemantoiveistaan ja raskaasta syntisyydestään samassa yhteydessä.^[42] Itsemurhalla oli siis jokin motiivi, mikä kumosi raskasmielisuuden mahdollisuuden.

Mikäli jokin synty oli painanut itsensä surmanneen omatuntoa, sen voitiin tulkita johtaneen epätoivoon ja tätä kautta itsemurhaan. Ihmisen katsottiin voivan vajota epätoivoon eli toivottomuuteen masentuessaan elämänvaikeuksien edessä tai jonkin omavalintaisen teon tai synnin aiheuttaman taakan seurauksena. Epätoivo puolestaan katsottiin vakavaksi synniksi; luopuessaan kaikesta toivosta henkilö osoitti vastoinkäymisten edessä epäilevänsä Jumalan armoa ja vaikutusvaltaa sekä pelastumisen mahdollisuutta. Epätoivoisilla oli jokin syy surmata itsensä, joten heitä pidettiin oikeudellisesti täysissä järjissään olevina. Kun vielä Huittisten kirkkohera paljasti Erkin kertoneen joutuneensa Saatanan houkuttuksen ja ajatuksen valtaan, oli selvää, että itsemurhan takana oli epätoivo. 1600-luvulla nimenomaan Saatanan katsottiin johdattavan ja inspiroivan ihmisiä epäilemään jumalallista armoa ja houkuttelevan ihmisiä surmaamaan itsensä.^[43]

Jälleen synn löytäminen merkitsi raskaamman tuomion langettamista. Erkki Mikonpojan tuomiota metsään ja roviolle perusteltiin paitsi epätoivolla myös Erkin selväjärkisyydellä. Erkki ei oikeuden mukaan ollut maanlain itsemurhaa käsittelevän luvun määrittelyn mukaisesti mielenvikainen, sillä mies ei ollut niin hullu, ettei olisi osannut varoa tapaturmia tai vaaroja. Toisin kuin esimerkiksi Huittisissa vuonna 1689 tuomitun ja raskasmieliseksi katsotun Yrjö Matinpojan tapauksessa, Erkillä todistettiin olleen pätevä syy itsemurhaansa.^[44]

Itsemurhakäsittelyissä vainajan mielenterveyden tutkinnan painopiste nojasi siis osin vainajan kuolinpäivän mielentilan, puheiden ja käyttäytymisen tulkittamiseen, jotka antoivat viitteitä teon intentionaalisuudesta. Toisaalta samalla tutkinnassa keskityttiin usein syytetyn elämänkaaren kokonaiskartoitukseen; tätä kautta voitiin selvittää teon tarkoituksellisuudesta ja syytetyn mielenterveydestä kertova itsemurhaan johtanut syy. Mielenheikkous tai menneisyydestä löydetty rike tai synty voitiin yhdistää itsemurhan aiheuttajaksi. Mielenvikaisuudesta ja raskasmielisuudesta tuli selvästi olla näyttöä pidemmältä aikaväliltä; vamuus saatiin, mikäli hulluus oli yleisesti tiedossa ja sairaudesta saatiin useita todistajanlausuntoja. Tavallisesta poikkeava käyttäytyminen oli yksinkertaisesti selkein mielenvikaisuuteen yhdistetty merkki. Paikallisyhteisön käsitys mielenvikaisuuden määrittelyistä näyttää olleen yhtenäinen, mutta tuomio kuitenkin lopulta nojasi alioikeuden tulkintaan. Kuolintapauksen luokittelun ohella myös mielenvikaisuuden määrittely riippui paljolti käräjä istuvan lautakunnan ja tuomarin käsityksistä. Yhtä lailla kaikki tuomarit eivät tunteneet erilaisia hulluuteen viittaavia käsitteitä ja määritelmiä. Toisinaan lakia tulkittiin kirjaimellisesti ja tiukasti, toisinaan joustavammin ja laveammin. Itsemurhia käsiteltiin tapauskohtaisesti paikallistasolla ja yleensä yhteisön mielipiteisiin luottaen.^[45]

Useissa tapauksissa erityisesti vainajan läheiset olivat pääosassa vetoamassa mielenvikaisuuden ja lievemmän tuomion puolesta. Lukuista sukulaisia esiintyi sokeutuneen ja itseään keritsimillä raadelleen Mikko Jaakonpojan, kuristautuneen lesken Riitta Hannuntyttären ja hirttäytyneen talonisännän Erkki Mikonpojan tapauksessa. Halu säästää lähelleen mainetta ja oman suvun kunniaa varmasti vaikutti osin ratkaisuun. Toisaalta kuitenkin käräjillä valehtelusta seuraava ankara rangaistus sekä kollektiivinen pelko selvittämättä ja sovitamatta jääneen rikoksen nostattamasta Jumalan vihasta ja rangaistuksesta todennäköisesti rajoittivat totuuden vääristelyä.^[46]

Itsemurhan rankaisemisen välttämättömyys

Itsemurha oli niin kirkon kuin kruununkin mielestä vakava ja rangaistava synty. 1600-luvulla itsemurha tulkittiin Jumalan lakien vastaiseksi teoksi;

kirkko ja kruunu tuomitsivat itsensä surmaamisen, koska tällaiseen tekoon sortuneen katsottiin rikkovan viidettä tappamisen kielteävää käskyä vastaan. Itsemurhaa pidettiin luonnottomana ja Jumalan tahdon vastaisena tekona, sillä vain Jumalalla oli oikeus päättää ihmisen elämästä ja kuolemasta. Riistämällä henkensä itsemurhaaja syyllistyi paitsi murhaan myös kapinaan jumalallista suunnitelmaa vastaan. Kirkko oli rankaissut itsensä sumanneita viimeistään 400-luvulta lähtien kielteävällä kristillisen hautauksen selväjärkinä itsensä sumanneilta. Itsemurhan kriminalisoinnin pohja onkin ennen kaikkea kristinuskossa.^[47]

Lisäämällä itsemurha rikokseksi vuoden 1442 maanlakiin Ruotsin valtakunnassa seurattiin yleiseurooppalaista käytäntöä. Teko oli säädetty rikokseksi esimerkiksi Ranskan ja Saksan eri alueilla, Englannissa ja Zürichissä jo 1200-luvun kuluessa. Malli teon kriminalisoinnille oli peräisin katolisen kirkon kanonisesta oikeudesta. Kanonisen lain ja sen oikeuskäsitelysten vaikutus näkyi muutoinkin Ruotsin ja koko Euroopan lainsäädännössä. 1100-luvulta koottu kanoninen laki kielsi kristillisen hautauksen vääräuskoisten, pannaan julistettujen ja tumajaisissa kuolleiden lisäksi itsemurhaajilta. Toisaalta myös roomalainen oikeuskäytäntö vaikutti myöhempään eurooppalaiseen lainsäädäntöön. Roomalainen lainsäädäntö käsitteli itsemurhaa ennen kaikkea taloudellisenä rikoksena; esimerkiksi sotilaan ja orjan itsemurhat olivat rangaistavia, koska sotilas oli valtion ja orja isäntänsä omaisuutta. Myös rikoksesta epäiltyä, joka surmasi itsensä, rangaistiin. Muutoin laki suhtautui itsemurhaan sallivasti. Useiden Euroopan alueiden lakeihin omaksuttu ajatus itsemurhaajan omaisuuden takavarikoinnista saatiin luultavasti roomalaisesta oikeudesta.^[48]

Itsemurhaa ei kuitenkaan mainita Ruotsin valtakunnan aiemmassa lainsäädännössä, vaikka kirkon kanonisen oikeuden vaikutus heijastui Ruotsin maallisen oikeuden lakeihin jo varhain. Roomalaiskatolisen kirkon oikeuskäsitelysten vaikutus näkyi jo vanhimmissa 1200-luvun alkupuoliskolta lähtien muistiinmerkityissä maakuntalaeissa; niissä säädetään rangaistuksia useista kanonisessa laissa mainituista rikoksista, jotka olivat kuitenkin ennen kirkon ja kristinuskon rantautumista ruotsalaiselle oikeudelle tuntemattomia. Ruotsin eri alueiden maakuntalait eivät siis kehittyneet itsenäisesti; ne saivat vaikutteita niin Keski-Euroopasta kuin kanonisesta oikeudesta. Laeissa alkoi näkyä merkkejä myös Mooseksen lain taliorangaistuksesta, jonka mukaan rikolliselle tuotetaan sama paha, minkä hän on itse tuottanut toiselle silmä silmästä, henki hengestä -periaatteella. Kruunun alettiin hiljalleen tulkita olevan Jumalan palvelija maan päällä; näin ollen sen velvollisuuksiin kuului myös uskonnollista moraalia ja kirkollista nomistoa loukkaavien tekojen rankaiseminen.^[49]

Erityisesti Tuomas Akvinolaisen ja Martti Lutherin tulkinnat vaikuttivat merkittävällä tavalla käsityksiin itsemurhan sanktioinnin välttämättömyydestä. Akvinolainen näki itsemurhan olevan paitsi luonnonvastainen synti myös rikos niin Jumalaa kuin yhteiskuntaakin vastaan. Koska ihminen rikkoo Jumalaa vastaan, itsemurhaajaa tuli hänen mukaansa rangaista Jumalan lain mukaan. Itsensä summattua tuli rangaista myös maallisen lain mukaan, koska murhaamalla itsensä ihminen rikkoo myös yhteiskuntaa ja läheisiään vastaan, sillä yksilö on aina yhteisön jäsen. Samalla Akvinolainen painotti, kuinka itsemurhaaja ei ehtinyt katua tekoaan ja näin ollen joutui väistämättä helvettiin. Uskonpuhdistus ei muuttanut kirkon kantaa. Perustelut kielteiselle käsitykselle periytyivät roomalaiskatoliselta kirkolta ja sen auktureilta. Luther näki itsemurhan aiheuttajaksi perkeleen, joka houkutteli ihmisen epätoivoon. Paha oli saanut vallan itsemurhan tehneiden elämässä ja Saatana pimitti syntiseltä Jumalan anteeksiantamuksen. Vaikka perkele oli Lutherin näkemyksen mukaan päävastuullinen teosta, ihmisen tuli kuitenkin vastata seurauksista. Hänkin piti itsensä summaamista yhteiskunnallisesti tuomittavana ja kannatti väärin kuolleen ruumiin rankaisemista myös maallisen oikeuden piirissä. Näin esivalta voisi Lutherin mielestä pelotella ihmisiä tekemästä itsemurhia.^[50]

Kruunu ei suoranaisesti hyötynyt itsemurhan kriminalisoinnista, kun tuomitun omaisuutta ei Ruotsissa takavarikoitu hallitsijalle. Itsemurhaajan ruumiin rankaiseminen toimi kruunun kannalta enemmänkin pelotteena, vallan osoituksena ja sovituksena. Ihmisen katsottiin olevan paitsi suku- ja kyläyhteisönsä myös Jumalan luomakunnan ja maallisen valtakunnan jäsen. Kuningas käsitettiin Jumalan maan päällä toimivaksi sijaiseksi, jonka tehtävänä oli valvoa myös ihmisten uskoa ja moraalista elämää. Rikosoikeuden eräs keskeinen tehtävä olikin ohjata ihmisten käyttäytymistä siten, että se olisi sopusoinnussa niin kruunun tavoitteiden kuin uskonnollisten arvojen kanssa. Jokaisen alamaisen ruumis kuului sekä Jumalalle että hallitsijalle. Tekemällä syntiä ihminen loukkasi paitsi jumalallista auktoriteettia myös maallista hallitsijaansa. Rikoksena itsemurha oli hyökkäys hallitsijan ehdotonta valtaa vastaan, kun ihmisen elämä ja ruumis olivat hallitsemisen ja vallan kohde. Yksittäisellä ihmisellä ei katsottu olevan oikeutta päättää kuolemastaan; kuolemanrangaistusten monopoli kuului vain taivaalliselle ja maalliselle hallitsijalle. Riistämällä henkensä itsensä sumanneen voitiin katsoa loukkaavan kuninkaan suvereniteettia ja samalla riistävän tuotantovoimaa palvelevan ruumiinsa hallitsijalta. Itsemurhaajan ruumiin rituaalinen rankaiseminen palautti valtatasapainon. Toisaalta julkinen rangaistus toimi myös pelotteena ja esimerkinä muille. Samalla rangaistus toimi sovituksena Jumalalle, kun törkeiksi synneiksi katsottujen tekojen uskottiin rankaisematta jääneinä suuttuttavan Jumalan siinä määrin, että koko pitäjää tai jopa kokonaista valtakuntaa rangaistiin sodalla, kadoilla, taudeilla tai jonkin muun onnettomuuden kautta. Rangaistuksen kautta yhteisö ikään kuin puhdistui synnistä ja välttyi Jumalan kostolta.^[51]

1600-luvulla itsemurhan rankaisemisen välttämättömyys korostui. Esimerkiksi jo Eerik XIV:n julkaisemassa patentissa törkeistä rikoksista vuodelta 1563 korostetaan suurten paheiden ja syntien vihastuttavan Jumalaa. Esivallan velvollisuutena nähdään rangaista rikoksista Jumalan lakien mukaan, ettei Jumala kostaisi kansalle erilaisen vastoinkäymisten muodossa. Patentissa ohjeistetaan, että törkeät rikokset tuli sovittaa Mooseksen lain mukaisesti ankarin rangaistuksiin. Tietyistä vakaviksi katsottuista ja erityisesti kymmentä käskyä rikkovista synneistä tuli rangaista ruumiinrangaistuksiin ja kuolemantuomioon. Myös luterilainen puhdasoppisuus korosti kollektiivisen omantunnon olemusta; yhdenkin ihmisen vääränlaisen elämäntavan katsottiin vaikuttavan koko yhteisöön ja sen tulevaisuuteen. Esimerkiksi Hemming Maskulaisen vuonna 1605 valmistuneessa suomenkielisessä virsikirjassa ja Eerik Sorolaisen suomentaman Katekismuksen esipuheessa Jumala kuvataan paitsi palkitsijana myös kurittajana, joka rankaisee kansaa epäkristillisistä elämäntavoista. Erityisesti katumaton ja rankaisematon synti suuttattaisi Jumalan kostamaan pitäjälle. 1600-luvulla vitsauksia riitti: lähes jatkuvasti käydyt sodat, huonoja satoja seuranneet nälänhädät ja tautiepidemiat vahvistivat kirkon, kruunun ja kansan näkemystä Jumalan vihasta. Myös pienemmät luonnononnettomuudet, kuten tulvat, alettiin nähdä Jumalan aikaansaannoksina ja kostoina jonkun ihmisen pahuudesta. Katumus, parannus ja rangaistus lepyttivät Jumalan vihaa; rankaisematon ja selvittämätön synti tai rikos johti Jumalan lähettämään vitsaukseen. Tässä mielessä pieninkään hairahdus ei ollut ihmisen yksityisasiä. Yhteisön jäsenten moraalien ja rikollisuuden valvonta kävi siis entistä välttämättömämmäksi.^[52]

Erikoista on, että vaikka itsemurhan kammottavuudesta ja vakavaan syntiin syyllistyneen sielun kohtalosta oltiin yhtä mieltä, maanlaki käsitteli itsemurhaajia ankarammin kuin kirkon säädökset. Kirkon lainsäädäntö oli aina vuoteen 1686 asti ristiriidassa Kristoferin maanlain kanssa. Vuoden 1571 kirkkojärjestys kielsi hautausmaan kirjaimellisesti vain tietien tahtoen itsensä sumanneilta; kirkkojärjestys sanoo heidän olleen epätoivoisia. Kirkkojärjestyksen perusteella hautausmaakiellon voitiin siis tulkita kekoavan vain itsemurhaajia, jotka olivat sumanneet itsensä muusta systä kuin mielenhäiriössä. Myös monet kirkon piispat ja teologit jättivät teksteissään ja statuuteissaan mielenhäiriössä itsensä sumanneet hautauskiellon ulkopuolelle. Toisinaan epätietoiset kirkkoherrat kysivät neuvoa piispoilta, tuomiokapituleilta ja rovasteilta, jotka joskus lieventävien asianhaarojen salliessa antoivat luvan haudata itsemurhaaja siunattuun maahan. Maanlakia rikkova kirkkojärjestys herätti epävarmuutta ja hankaloitti oikeuden toimintaa. Kruunu kuitenkin pyrki valvomaan lain noudattamista mahdollisimman tarkkaan. Esimerkiksi Elimäen käräjillä vuonna 1670 syytettiin lääninrovastia, joka oli antanut luvan haudata itsemurhaaja ilman seremonioita hautausmaahan. Turun piispan, Johannes Gezelius vanhemman, vuonna 1673 laatima hiippakuntasääntö, *Perbreves Commonitiones*, käski kuitenkin kirkkoherrojen kysyvän aina ratkaisua hautaustavasta maalliselta tuomarilta. Lopulta vuoden 1686 kirkkolaki siirsi päätöksen itsemurhaajan hautauksesta kiistattomasti maallisen oikeuden ratkaistavaksi: kirkkoherran käskettiin odottaa tuomioistuimen ratkaisua.^[53]

Laiton kuolema ja sen käsittely käräjillä

Itsemurhan käsittely ja tuomitseminen alioikeudessa ei missään mielessä ollut helppo prosessi. Totuuden selvittäminen vaikutui alan asiantuntijoiden puuttuessa. Poikkeuksellisen kuoleman luokittelu perustui kuolinsyntyttäjien ja lääkärin lausuntojen sijaan ruumiin silmämääräiseen tarkasteluun sekä kuolinpäivän tapahtumien ja vainajan taustan selvittämiseen. Kuolemantapauksen luokittelun kannalta keskeistä oli sulkea pois onnettomuuden ja erityisesti muun rikoksen mahdollisuus sekä tutkimalla kuolemaan johtaneita tapahtumia että etsimällä

syytetyn toiminnasta merkkejä vääranlaisesta ja kollektiivisesta nomista poikkeavasta käyttäytymisestä. Yhtä lailla vainajan mielenterveyden määrittely nojasi vainajan tunteneiden mielipiteisiin ja kulttuurisidonnaisiin käsityksiin mielenvikaisuuden ja selväjärkisyuden eroista. Todistajien tulkinnat syytetystä ja itsemurhan taustasta saattoivat vaihdella, joten oikeuden tuli punnita tarkkaan erilaisten tiedonpalasten merkitystä ja verrata niitä maanlain sanomaan. Toisaalta mielenvikaisiksi leimatuista oltiin tavallisesti yhtä mieltä; kaikki todistajat pitivät kirkkomaan ulkopuolelle tuomittuja mieleltään sairaina.

Alioikeuden käsittely rakentui legaalisen todistelun, todistajien kuulemisen ja suullisen kuulustelun pohjalle. Tulkintaa ohjasivat lain säännöt ja kulttuurinen viitekehys; näiden perusteella vedettiin linkejä ja kytköksiä lausunnoissa ilmi tulleiden seikkojen välille. Tietyt merkit viittasivat suoraan itsemurhan todennäköisyyteen; väkivaltaiset kuolintavat, aiemmat itsensä haavoittamisyrittäykset ja synkät puheet tulkittiin vaikeuksitta itsemurhaan viittaaviksi tekijöiksi. Mieleltään heikot puolestaan saattoivat sairautensa välityksellä aiheuttaa oman kuolemansa. Mielisairaus oli kuitenkin hyvin laava ja laaja käsite, jonka toteaminen saattoi olla todistuskappaleiden puuttumisen ja maanlain epäselvyyden takia toisinaan vaikeaa. Yleensä alioikeudelle riitti, että yhteisö katsoi henkilön olleen normaalista poikkeava. Itsemurhaa tutkittaessa mieleltään sairaksi luokitelluiden taustasta ei löydetty muuta tekoa selittävää seikkaa. Synnin, rikoksen, elämänvaikeuksien herättämien kuolemanhaaveiden tai aiempien itsensä haavoittamisyrittysten paljastuminen puolestaan viittasi harkittuun ja järjissään tehtyyn itsemurhaan. Käsitys intentionaalisuuden ja motiivin keskeisyydestä näyttää olleen yhtenäinen; jonkin synn yhdistäminen itsemurhaan merkitsi tuomiota metsään ja roviolle.

Tulkinnanvaraa jättävä maanlain teksti johti erilaisiin tilannekohtaisiin ratkaisuihin paitsi kuolemantapauksen luokittelun myös mielenterveyden määrittelyn kannalta. Silti oikeustapaukset ja maanlaki paljastavat itsemurhan käsitteen sisällön poikenneen osin sen nykymääritelmästä, kun välillisestikin itse aiheutetut kuolemat voitiin tulkita itsemurhiksi. Erityisesti käsitys mielisairaudesta kautta aiheutuneesta kuolemasta itsemurhana johti toisinaan onnettomuuksissa menehtyneiden tuomitsemiseen. Luokittelukäytäntöjen erojen takia itsemurhatuomioon johtaneiden tai itsemurhiksi kuulinsytaulukoihin merkittyjen tapauksien tilastollinen tarkastelu ei mahdollista luotettavien johtopäätösten tekemistä itsemurha-asteen muutoksista.

Alioikeuden käsittelyssä oli selvästi tärkeää löytää luonnottomalta vaikuttavalle teolle selitys. Ellei itsemurhaa selitetty mielenvikaisuudella, yhteisö ja syytetyn tunteneet tulkitsivat selityksen vainajan moraalista tilasta ja yliluonnollisista tekijöistä. Elämänvaikeuksien edessä masentuneiden ja rikosrangaistusta pakoilevien tulkittiin pohjimmiltaan hylänneen luottamuksensa Jumalaan ja ajautuneen pahan voimien houkuttelemina epätoivoon. Päätöksessään päivän tavalla, jonka seurauksena tekijä varmasti tiensä helvettiin, tietoisesti itsensä surmanneen voitiin katsoa luovuttaneen sielunsa lopullisesti Saatanalle. Tavallaan siis vain täysin järjettömien tai pahuuden riivaamiksi katsottujen epätoivoisten uskottiin tekevän itsemurhia. Monivaiheisen tulkintaprosessin kautta löydetty selitys vaikutti keskeisesti alioikeuden langettamaan tuomioon ja rangaistusmuotoon.

Ruumiin rankaisemisella oli puolestaan selkeä tehtävänsä erityisesti pelotteena ja sovituksena. Nykyajan silmin paradoksaaliselta vaikuttava tapa rangaista jo kuolleen ja sanktioiden ulottumattomissa olevan rikollisen ruumista osoitti selkeästi teon vääryyden ja sovitti tilit synnistä vihastuneen Jumalan kanssa. Rangaistus toimi myös sovituksena kruunulle, jonka absoluuttista valtaa elämänsä omatoimisesti päättänyt oli loukannut.

Kirjoittaja on filosofian maisteri, joka tekee väitöskirjaa itsemurhasta uuden ajan alun Ruotsin valtakunnan itäisissä osissa Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitoksella.

Lähteet

Kansallisarkisto (KA)

- Renovoidut tuomiokirjat
- Tuomiokirjakortisto (TUOKKO)
- Vampulan seurakunnan arkisto

Lähdejulkaisut ja muut painetut alkuperäislähteet

Burton, Robert, *The Anatomy of Melancholy*, Vol. 1. Dent, Everyman's Library 886, Lontoo 1932 (1621).

Laurentius Petrin Kirkkojärjestys 1571. Julk. Samfundet pro fide et christianismo, Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Tukholma 1932.

Kirkko-laki ja ordningi 1686. Toim. Hellemaa, Lahja-Irene & Jussila, Anja & Parvio, Martti. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 444, SKS, Helsinki 1986.

Kuningas Kristoferin maanlaki 1442. Suomentanut Martti Ulkuniemi. Ulkuniemi, Martti,

Kuningas Kristoferin maanlaki 1442. Proceedings of the Vaasa school of economics 19, Vaasa 1978.

Kuningas Kristoferin maanlaki. Suomentanut Abraham Kollanius. Julk. Rapola, Martti, Suomen kielen muistomerkkejä III:1. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia osa 82, Helsinki 1926.

Olavus Petrin Tuomarinohjeet 1545. Suomentanut Matti Norri. Olaus Petri, Tuomarinohjeet. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1987.

Kirjallisuus

Douglas, Jack, *The Social Meanings of Suicide*. Princeton University Press, Princeton 1967.

Durkheim, Émile, *Itsemurha: sosiologinen tutkimus*. Tammi, Forum-kirjasto, Helsinki 1985 (1897).

Eilola, Jari, "Ehkä se on Jumalasta, mutta se voi olla pahoista ihmisistäkin... – Sairaudesta kokeminen, tulkinta ja parantaminen uuden ajan alussa." Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Vanhuus, vaivat ja erilaiset*. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4, Jyväskylä 1999, 95–144.

Foucault, Michel, *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. Vintage Books, New York 1988 (1961).

Foucault, Michel, *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki 2005 (1975).

Hemmer, Ragnar, *Suomen oikeushistorian oppikirja I*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 46, WSOY, Helsinki 1968.

Jansson, Ame, *From Swords to Sorrow. Homicide and suicide in early modern Stockholm*. Stockholm studies in economic history 30, Acta universitatis stockholmiensis, Tukholma 1998.

Jarick, Ame, *Hamlets fråga: en svensk självmordshistoria*. Nordstedt, Tukholma 2000.

Kansallisarkisto, *Kansallisarkiston luettelot 220: 1: Tuomiokirjakortisto*. Helsinki.

Lappi-Seppälä, Tapio, *Teilipyörästä terapiaan – piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta*. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982, Helsinki 1982.

MacDonald Michael & Murphy, Terence R., *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*. Oxford University Press, Oxford 1990.

Matikainen, Olli, "Mielenvikaisuus ja henkirikos Ruotsi-Suomessa 1800-luvun alkuun saakka." Komulainen, Katri & Rätty, Hannu & Silvonen, Jussi (toim.), *Hulluudesta itsehallintaan: uuden historian näkökulmia psykikiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Psykologian tutkimuksia n:o 25, Joensuun yliopisto, Joensuu 2006, 34–51.

Miettinen, Riikka, *Erkki Mikonpojan laiton kuolema. Itsemurha ilmönä ja rikoksena Lounais-Suomen maaseudulla ja alioikeuksissa 1600-luvun jälkipuoliskolla*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampere 2008.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02975.pdf>

Minois, Georges, *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*. The John Hopkins University Press, Baltimore 1999.

Mäkinen, Ilkka Henrik, "Paper 3: The Decriminalization of Suicide in Sweden." Mäkinen, Ilkka Henrik, *On Suicide in European Countries. Some Theoretical, Legal and Historical Views on Suicide Mortality and Its Concomitants*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Sociology N. S. 5, Tukholma 1997.

Nygård, Toivo, *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Studia historica Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1994.

Odén, Birgitta, *Leda vid livet : fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia*. Lagerbringbiblioteket 3, Lund 1998.

Odén, Birgitta & Persson, Bodil E. B. & Wemer, Yvonne Maria, *Den frivilliga döden : samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*. Cura i samarbete med Forskningsrådsnämnden, Tukholma 1998.

Ohlander, Ann-Sofie, *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Norstedts Förlag AB, Tukholma 1986a.

Ohlander, Ann-Sofie, "Suicide in Sweden: A Social History." Rogers, John (toim.), *Death: the Public and Private Spheres*. Meddelande från familjehistoriska projektet, no. 6, Uppsala universitet, Historiska institutionen, Uppsala 1986b, 1–52.

Pajujoja, Jussi, "Itsemurhat ja laki." Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.), *Suomalainen itsemurha*. Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3, Helsinki 1989, 127–139.

Pentikäinen, Juha, *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKST 530, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1990.

Rimpiläinen, Olavi, *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 84, SKHS, Helsinki 1971.

Sihvo, Jouko, "Kristinuskon vaikutus itsemurhiin suhtautumisessa." Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.), *Suomalainen itsemurha*. Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3, Helsinki 1989, 140–160.

Sjöholm, Elsa, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Rätthistoriskt bibliotek 41, Lund 1988.

Somi, Hannu, *Yksinäinen kuolema. Itsemurha kirkon haasteena*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2, Helsinki 1994.

Verkko, Veli, *Homicides and Suicides in Finland and their Dependence on National Character*. Scandinavian Studies in Sociology 3, Kööpenhamina 1951.

Viiikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia II. Punkalaitumen eroamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639–1860*. Huittisten, Vampulan, Keikyän ja Kauvatsan kunnat, Huittinen 1973.

Vilkuna, Kustaa H. J., "Jumala elä rankaise minua. Yksilöllisen subjektin synty." Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Siperiasta siirtoväkeen. Murosaikojen ja käännekohtia Suomen historiassa*. Jyväskylä 1996a, 71–93.

Vilkuna, Kustaa H. J., "Kansan arkea ja juhlaa." Tiainen, Jukka & Nummela, Ilkka (toim.), *Historiaa tutkimaan*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1996b, 75–90.

Vilkuna, Kustaa H. J., "Kun hullujenhuoneeseen kerran joutuu, ei poispääsyä enää ole." Roiko-Jokela, Heikki & Pitkänen, Timo (toim.), *Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina*. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 2, Jyväskylä 1996c, 213–250.

Watt, Jeffrey, *Choosing Death: Suicide and Calvinism in Early Modern Genova*. Truman State University Press, Sixteenth Century Essays & Studies, Kirksville 1997.

-
- Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA; Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723. Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, KA; Pajujoja 1989, 128; Viiikki 1973, 239–240. [Takaisin]
 - Tuokko 22: Itsemurhaajan hautaaminen. Länsi-Suomen tuomiokirjakortisto on koottu lähinnä Ala-Satakunnan tuomiokunnan kihlakuntien tuomiokirjoista. Lisäksi siihen on kortitettu osa Vehmaan, Vehmaan ja Ala-Satakunnan, Maskun ja Vehmaan ja Ylä-Satakunnan tuomiokuntien pitäjistä. Tuomiokirjoja on kortitettu erityisesti nykyisen Satakunnan maakunnan alueelta sekä joistakin Varsinais-Suomen rannikon pohjoisosan ja Pohjanmaan eteläisistä pitäjistä. Kortitettu alue ei siis vastaa kokonaisuudessaan Lounais-Suomen maaseutua. Tuomiokirjoja on kortitettu vuosilta 1620–1700; kortisto sisältää kuitenkin aukkoja, sillä se koostuu ajallisesti hajanaisesta materiaalista. Kansallisarkiston luettelo 220: 1. [Takaisin]
 - Kokemäen välikäräjät 19.5.1647. KO a 6: 265–266v; Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664. KO a 7: 414–417; Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675. KO a 4: 406–409v; Taivassalon välikäräjät 27.11.1676. KO a 7: 915–917v; Euran välikäräjät 19.7.1682. KO a 1: 131–134; Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683. KO a 1a: 443–445; Vehmaan välikäräjät 11.8.1688. KO a 3: 172–176; Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689. KO a 4: 206–208; Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v; Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700. KO a 14: 384–406; Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700. KO a 11: 1323–1327, KA. Tästä lähtien edellä mainittuihin tapauksiin viitataan Kaikki itsemurhatapaukset. [Takaisin]

4. Durkheim 1985 (1897); Jansson 1998; Minois 1999; Mäkinen 1997, 3–44; Nygård 1994; Ohlander 1986b; Verko 1951; Watt 1997. Myös kuolinsyytilastoihin nojaava Veli Verko löytää puolestaan yhteyden suomalaisen kansanluonteen ja alkoholinkäytön sekä itsemurhien määrän lisääntymisen välillä. Verko 1951, 126–144. [Takaisin]
5. Luokittelun ja tilastoinnin kritiikistä ks. esim. Douglas 1967, 163–231. [Takaisin]
6. Artikkelin perustuu pro gradu -tutkielmaani *Erkki Mikonpojan laiton kuolema. Itsemurha ilmiönä ja rikoksena Lounais-Suomen maaseudulla ja alioikeuksissa 1600-luvun jälkipuoliskolla*. (Miettinen 2008). [Takaisin]
7. *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; Ohlander 1986a, 33–35. [Takaisin]
8. *Kuningas Kristoferin maanlaki*. Corckeimbain fyidhen Caari, IV. Lucu. Suom. Kollanius, 184. [Takaisin]
9. Pentikäinen 1990, 126–127; Rimpiläinen 1971, 57, 157–160. [Takaisin]
10. *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; Odén e.a. 1998, 107–108; Pajuoja 1989, 128. Ruumiin käsitelynomiin rikkomisesta ks. esim. Jansson 2000, 99–100; Ohlander 1986b, 15–18. [Takaisin]
11. *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; MacDonald & Murphy 1990, 15–16; Minois 1999, 34–37. [Takaisin]
12. Kaikki itsemurhatapaukset; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, Käräjäkaari. Suom. Ulkuniemi, 108–120; *Olavus Petrin Tuomarinohjeet 1545*. [Takaisin]
13. Kaikki itsemurhatapaukset. [Takaisin]
14. Kaikki itsemurhatapaukset; Nygård 1994, 112–113; Odén e.a. 1998, 141–149, 194–195; Ohlander 1986b, 31. [Takaisin]
15. Nygård 1994, 112–113; Odén e.a. 1998, 204–205; Ohlander 1986b, 31. *Olavus Petrin Tuomarinohjeet 1545*, 77, 87, 95, 99. [Takaisin]
16. Kokemäen välikäräjät 19.5.1647. KO a 6: 265–266v, KA. [Takaisin]
17. Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675. KO a 4: 406–409v, KA. [Takaisin]
18. Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689. KO a 4: 206–208, KA. [Takaisin]
19. Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700. KO a 14: 384–406, KA. [Takaisin]
20. Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA. [Takaisin]
21. Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700. KO a 11: 1323–1327, KA. [Takaisin]
22. Euran välikäräjät 19.7.1682. KO a 1: 131–134, KA. [Takaisin]
23. Taivassalon välikäräjät 27.11.1676. KO a 7: 915–917v; Euran välikäräjät 19.7.1682. KO a 1: 131–134; Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683. KO a 1a: 443–445; Vehmaan välikäräjät 11.8.1688. KO a 3: 172–176, KA; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; Nygård 1994, 112; Ohlander 1986b, 34–35. [Takaisin]
24. Taivassalon välikäräjät 27.11.1676. KO a 7: 915–917v, KA; Nygård 1994, 112. [Takaisin]
25. Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664. KO a 7: 414–417, KA; Nygård 1994, 112; *Olavus Petrin Tuomarinohjeet 1545*, 77, 87, 99. [Takaisin]
26. Vehmaan välikäräjät 11.8.1688. KO a 3: 172–176; Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683. KO a 1a: 440–443v, KA. [Takaisin]
27. Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683. KO a 1a: 443–445, KA; Eilola 1999, 100–106; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132. Kaatumatautistenkaan kohdalla käytäntö ei ollut yhtenäinen, vaan riippui käräjä istuvan oikeuden maanlain tulkinnaasta. Kaatumataudin kourissa hukkunut saattoi saada myös kristillisen hautauksen. Ks. esim. Odén e.a. 1998, 180–181. [Takaisin]
28. Kaikki itsemurhatapaukset. Jarrick 2000, 55, 78–79; MacDonald & Murphy 1990, 219–224, 227–228; Odén 1986b, 31; Odén e.a. 1998, 66, 176. [Takaisin]
29. Kaikki itsemurhatapaukset; Jarrick 2000, 78–79, passim; Odén e.a. 1998, 204–208, passim. [Takaisin]
30. Kaikki itsemurhatapaukset; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; Eilola 1999, 128; Matikainen 2006, 34–39. [Takaisin]
31. Kaikki itsemurhatapaukset; Matikainen 2006, 37–43; Vilkuna 1996c, 223–226. Oikeuskäsittelyissä käytetään mm. seuraavia mielisairauksia kuvaavia käsitteitä: *fååkungingheet, afweta, wfwijta, weete lööss, hufwudh swaghet, hufwudh siuckdom, häftigh hufwud, svåmodig, svåmodige tanker, swåra tanker*. [Takaisin]
32. Kokemäen välikäräjät 19.5.1647. KO a 6: 265–266v, KA. [Takaisin]
33. Euran välikäräjät 19.7.1682. KO a 1: 131–134, KA. [Takaisin]
34. Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683. KO a 1a: 443–445, KA. [Takaisin]
35. Vehmaan välikäräjät 11.8.1688. KO a 3: 172–176, KA. [Takaisin]
36. Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689. KO a 4: 206–208, KA. [Takaisin]
37. Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700. KO a 11: 1323–1327, KA; Vilkuna 1996c, 233. [Takaisin]
38. Kaikki itsemurhatapaukset; Matikainen 2006, 39, 42–43; *Olavus Petrin Tuomarinohjeet 1545*, 97. [Takaisin]
39. Kaikki itsemurhatapaukset; Jarrick 2000, 61–63, 78; Minois 1999, 38; Odén e.a. 1998, 67–69. [Takaisin]
40. Kokemäen välikäräjät 19.5.1647. KO a 6: 265–266v; Vehmaan välikäräjät 11.8.1688. KO a 3: 172–176; Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689. KO a 4: 206–208; Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA; Jarrick 2000, 62; Matikainen 2006, 43; Minois 1999, 38, 98–101; Vilkuna 1996c, 223–224. Aikakauden lääketieteellisestä keskustelusta melankoliasta ks. esim. Burton 1932 (1621); Foucault 1988 (1961), 117–122. [Takaisin]
41. Jarrick 2000, 61–63; Matikainen 2006, 43; Minois 1999, 38, 98–101; Odén e.a. 1998, 67–69; Vilkuna 1996c, 223–224. [Takaisin]
42. Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA. [Takaisin]
43. Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA; Jansson 1998, 28; Jarrick 2000, 61–63; Minois 1999, 38; Odén e.a. 1998, 67–69. [Takaisin]
44. Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689. KO a 4: 206–208; Huittisten välikäräjät 27.3.1697. KO a 17: 529–531v, KA; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132. [Takaisin]
45. Kaikki itsemurhatapaukset; Matikainen 2006, 41–43; Odén e.a. 1998, 65–69, 106–108, 141–151, passim. [Takaisin]
46. Kaikki itsemurhatapaukset; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, Käräjäkaari, 21. luku. Suom. Ulkuniemi, 114; Odén 1998, 25; Vilkuna 1996b, 76; Vilkuna 1996c, 223. [Takaisin]
47. Jansson 1998, 28; Pajuoja 1989, 127–128; Rimpiläinen 1971, 55; Sihvo 1989, 148–150. [Takaisin]
48. Hemmer 1968, 24–25; Minois 1999, 34–35; Nygård 1994, 109–110. [Takaisin]
49. Hemmer 1968, 12–17, 78; Lappi-Seppälä 1982, 46–47; Pajuoja 1989, 127–128; Sjöholm 1988, 49–51, 98–99. [Takaisin]
50. Minois 1999, 33; Nygård 1994, 109, 117–118; Rimpiläinen 1971, 158; Sorri 1994, 12–13. [Takaisin]
51. Foucault 2005 (1975), passim; Lappi-Seppälä 1982, 41–56; Odén 1998, 43; Pajuoja 1989, 129–131; Vilkuna 1996a, 73–76; Vilkuna 1996b, 75–76. [Takaisin]
52. Eilola 1999, 132–133; Hemmer 1968, 96–97; Pajuoja 1989, 129–130; Vilkuna 1996a, 73–77; Vilkuna 1996b, 75–76. [Takaisin]
53. *Kircko-laki ja ordningi 1686*, 78; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Törkeitten asiain kaari, 4. luku. Suom. Ulkuniemi, 132; *Laurentius Petrin Kirkköjärjestys 1571*, 136; Nygård 1994, 121; Ohlander 1986a, 36–37; Rimpiläinen 1971, 157–160, 235–236, 275–278; Sorri 1994, 13–14. [Takaisin]